

GALÁNTAI CSABA

Mi lesz veled, emberke?

■ EMLÉKEZÉS MÁRKUS LÁSZLÓRA (1881–1948) ■

Márkus László a XX. század első felének sokoldalú művészegyenisége, újságíró és esztéta, drámaíró és műfordító, film- és színházi rendező, díszlet- és jelmeztervező, színgazgató és főiskolai tanár. Több ezer oldalt kitevő színikritikái, cikkei, színházelméleti és képzőművészeti tanulmányai az *Alkotmányban*, *A Hétben*, az *Új Nemzedékben*, a *Magyar Szemlében*, a *Művészetben*, a *Pesti Hírlapban*, az *Életben*, a *Nemzeti Újságban*, a *Déli Hírlapban*, *A Reggelben*, a *Magyar Iparművészetben*, a *Színházi Életben*, a *Hídban*, a *Nyugatban*, a második világháborút követően pedig a *Kossuth Népeben*, a *Haladásban*, a *Hírlapban* és a *Színházban* jelentek meg. Első fordításait (Hebbel: Mária Magdolna; D'Annunzio: A holt város) a Thália Társaság dramaturgiaként készítette. Attila (1911), valamint Ágis tragédiája (1936) című drámáját bemutatta a Nemzeti Színház. Négy némafilmet forgatott, és több díszletet készített Korda Sándor filmvállalata, a Corvin számára. Rendezett a *Magyar*, a *Nemzeti*, a *Belvárosi Színházban* és az *Operaházban*. Díszletet tervezett a *Király* és a *Renaissance Színház* számára. Az *Apolló Kabaré* művészeti vezetője volt, de színpadra állított persziflázst, tréfiát a *Medgyaszay Kabaréban* is. Egy évig (1932–1933) vezette a *Nemzeti Színházat* s majd tíz esztendeig (1935–1944) az *Operaházat*. Tanított a Színművészeti Akadémián és a Zeneakadémián.

Egy készülő monográfia bevezetőjének néhány részletével emlékezünk rá, felvillantva egy XIX. század végi kisváros, illetve Márkus László családjának életét, s azt a közeget, amely őt gyerekkorában körülvette.

Márkus László 1881. november 19-én született Szentesen. Édesapja, Márkus Ágoston Máramarosszigeten nevelkedett, az ottani református líceumban diákoskodott. Az érettségi után mérnöknek tanult. Mint a helyi intelligencia jelentős része, ő is részt vállalt a kiegyezés után lassan újra magára találó nemzeti szellemi ébresztésében. Így lett tagja a helyi műkedvelő színtársulatnak, ahol Rosen Gyula *Citromok* című vígjátékában debütált. A Máramaros 1879. október 8-án így ír erről: „A férfiak között ifj. Márkus Ágoston úr ez alkalommal lépett fel először, s oly sikerrel, hogy a társaságnak a szereplők megválasztásában való ügyességére élő bók volt. Kellemes hang, csinos alak, s ha a színpadi otthonosságot, a kézmozdulatok szabad alkalmazását megszokja; kedvelt egyéne lehet a műkedvelői színpadnak.”

Itt ismerkedett meg egy rendkívül szenzibilis, művészi hajlamú szép leánnyal, Dobay Erzsébettel, aki mint Liszt Ferenc reményteljes növendéke rendszeresen fellépett jótékony célú hangversenyeken, matinékon, hangverseny-bálokon. A Máramaros így ír róla: „Zongorajátékával, melyről Liszt Ferenc Budapesten, a legbizalmasabb körben oly dicsérettel emlékezett meg, mint kevesekéről szokott, nemcsak a jótékony célok köszönetét, hanem a műelvezetek iránt érzékkel bíró értelmes közönség teljes elismerését is kivívta.” A máramarosszigeti műkedvelő társulatnak is alapító tagja volt. A kritikusok szerint meglepően hiteles érzelmi megnyilvánulásokra volt képes a színpadon: „Dobay Erzsike k. a., ki első megjelenésétől végig a legtalálóbban személyesíté a féltékenységre hajlandó, férjét szerető, de ingerlékeny nőt; különösen az a jelenete, mikor férjének szemére hányja magaviseletét, mely az ő regényes hajlamaival merőben ellenkezik, s mikor mérgesen akar kitörni, de könnyekben, zokogásban nyilatkozik ér-

zése, oly élethűen, oly finoman volt adva, hogy bárki beismerhette, miszerint ő nemcsak a zongora mellett, hanem másképp is kellő ügyességet tud felmutatni.”

A két fiatal együtt először egy árvízkarosultak megsegítésére rendezett jótékonyági hangversenyen lépett fel. „Ifj. Márkus Ágoston úr lépett azután az emelvényre, hogy Dobay Erzsike k. a. zongora kísérete mellett »Ingeborg dala« és a »Vén cigány« című hírneves költemények szép dallamaiban gyönyörködtessen. Így is általános tetszést vívott ki a kellemes, érces férfihangon elda-

lolt két darab, pedig M. Á. úr igazán az önfeláldozásnak legnagyobb mértékét tanúsította, midőn nem teljes egészséggel bár fellépett, hogy a műsor teljes legyen” – írja a Máramaros.

Márkus Ágoston és Dobay Erzsébet 1880. október 31-én kelt egybe. Az ifjú pár még aznap esete Tokajba, a férj állomáshelyére utazott. 1881-ben már Szentesen találjuk őket. Itt született meg első fiuk, majd két és fél évvel később a második, István. László keresztapja anyai nagybátyja, a máramarosszigeti református líceum igazgatója, Dobay Sándor volt, aki mint a műkedvelő színtársulat oszlopos tagja, december 11-én még fellépett Bayard *A császárnő foglya* című darabjában, ezért a keresztelőt csak december 26-án tarthatták meg. (Az, hogy a keresztelőre az akkori szokásoktól eltérően a születés után több mint egy hónappal került sor, arra utal, hogy a kisfiú egészséges volt.)

Márkusné olykor Szentesen is fellépett a dal- és zeneegyletben. A Szentes és vidéke beszámol az 1885. április 26-i jótékony célú koncertről: „Ezt követte Márkus Ágostonné úrnő zongorajátéka, melynek címe Korcsolya tánc, Liszt Ferencnek Prófeta című dalművéből. Liszt zongoravirtuóz bármely darabja, s hozzá egy perfekt képzettségű zongoraművész nő mindig biztosítja a legfényesebb sikert, s ugyanez beteljesedett Márkus Ágostonné úrnő játékanál is. Aki csak egyszer hallotta játékát, elragadtatással nyilatkozhatik csak róla, s a viharos, szűnni nem akaró taps a hallgatóság legnagyobb meglepedését tolmácsolta.” Am a fiatalasszonyt igen fiatalon, huszonnyolc évesen elragadta a halál.

Dobay Sándornak fájdalmas leveléből tudjuk meg húga halálának körülményeit. „A rettentő esetről a következőket tudtam meg: Erzsike kedden mindent becsomagolt, hogy másnap Tátrafüredre induljanak. Ebéd után rosszul lett, méhgörcei a szokottnál is erősebben jelentkeztek. Szerdán, hogy fájdalmai enyhüljenek, morfiomot vett be, mégpedig nagyobb adagot, mint kellett volna. Mikor észrevették, minden segítség késő volt. Akkor éjjel kiszendvedt.” A haláláról megjelent újságcikkek öngyilkosságról szólnak. Bátyja további soraiból valószínűsíthető, hogy nem előre megfontolt szándékkal követte el tettét a családi feljegyzések alapján gyakorta idegrohamokkal, hisztérikus tébollyal küszködő fiatalasszony.

Márkus László Máramarosszigeten, a Dobay Sándor igazgatása alatt álló református líceumban tanult. Dobay igen nagy hatást gyakorolt a fiatalember szellemi éréseire, sor-

Márkus László 1885-ben

Az anyja: Dobay Erzsébet

sának alakulására. Nemcsak a mennyiség-tanára volt, hanem író és esztéta is, aki társadalmi és tanügyi cikkeket írt a Máramarosba, a Máramarosi Tanügyi- és Nevelésbe, vegyes cikkeket a Tiszába, tárcákat a Független Polgárba, s főmunkatársa volt a mindössze egy évig megjelenő Havasi Kürt című társadalmi és szépirodalmi hetilapnak. Tankönyvet írt *Politikai földrajz* címmel, valamint dramoletteket, színdarabokat (*Asszonyi tapintat*, *Poste restante*, *Buzásné famíliája*), melyeket Máramarosszigeten, Kassán és Budán mutattak be. Alapító tagja, főtítkára, majd elnöke volt az 1903-ban alakult Szilágyi István Körnek, amely irodalmi felolvasóesteket, teadélutánokat rendezett, ahová országosan ismert írókat, költőket (Juhász Gyulát, Pekár Gyulát) hívott meg. Évente ballada-, líra- és szatírapályázatot hirdettek, évkönyveket jelentettek meg, amelyekben közéleti kérdésekkel foglalkozó írások,

Az apa: Márkus Ágoston

esztétikai, filozófiai, művészettörténeti tanulmányok éppúgy helyet kaptak, mint lírai költemények, dramolettek, egyfelvonásosok, színdarabrészetek. Több helybeli költő gyűjteményes kötetének megjelenését támogatták. Művészeti tevékenységük túlmutatott a település határain. Az egylethez egy 1907-es kimutatás szerint ötszázhárom rendes és száztizennyolc családtag tartozott. A városka szellemi pezsgését mutatja, hogy ez idő tájt Dalkör, Szanatóriumi Egylet, Tisztviselői Egylet, Polgári Dalkör, Tanári Kör, Polgári Kör, Bethlen Kör, Joghallgatók Egylete, Kereskedők Ifjúsági Egylete tevékenykedett a városban.

A gyermek Márkus Lászlóra kétségkívül meghatározó hatással volt a város pezsgő szellemi élete, művészi indíttatásában pedig nem elhanyagolható szerepet játszott nagybátyja színes egyénisége. László is tanult zongorázni, s különböző diákkoncer-

teken, iskolai ünnepeken rendszeresen fellépett. Vezető szerepet töltött be a gimnázium szellemi életében. Önképzőköri titkárként, ifjúsági elnökként gyakran örvendeztette meg tanárait és diáktársait nagy hatású beszédeivel. A színjátszó kör tagja volt, erről tanúskodik a Pesti Naplóban jóval később megjelent fénykép. Ébredező rajz tehetségét tanáraitól készített karikatúrái bizonyítják.

Márkus László Máramarosszigeten szerzte első színházi élményeit. Erről később így vall: „Még gimnazista voltam egy kis vidéki városban, ahol azonban nyaranta Pethes, Ódry, Rózsahegyi, Halmy Margit és még sokan a legjobbak közül játszottak színházat, sokan olyan nagyságok is, akik a vidéken maradtak, és ezek közt Tanay volt egyike a legelbűvölőbb jelenségeknek.” Dobay Sándor régóta sürgette már egy állandó színház megépítését, s ha az nem is jött létre, 1887-ben elkészült a Nyári Színkör, amelynek megnyitóján Prielle Kornélia is fellépett. Egy alkalommal Dobay Sándor is szerepelt a művésznővel. Barátságukról tanúskodik az az 1881-es keltezésű fénykép, amelyet a színésznő küldött Dobaynak, hátoldalán a következő ajánlással: „Dobay Sándornak, az én legszebb napjaim emlékére.”

László a kitűnő érettségi vizsga után Pestre került, ahol beiratkozott az orvosi karra, ám két szemeszter után átment a jog- és államtudományi fakultásra. Az első félév után itt is megszakította tanulmányait. 1902. augusztus 22-én jelent meg első tárcája az Alkotmányban. Márkus László egyik nyilatkozatából megtudhatjuk, hogy „azzal indultam el a máramaroszigeti régi református líceumból, hogy orvos leszek. Harmadéves medikus koromban azonban képzőművészeti kritikákat kezdtem el írni az egyik napilapban. Ekkor megismerkedtem Kiss Józseffel, aki ismeretlenül felkeresett és felszólított, hogy írjak kritikákat A Hétbe.” Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Kiss József számára nem lehetett teljesen ismeretlen Márkus, hiszen a Máramaros arról tudósít, hogy a költő 1898. március 7-én ott járt, és felkereste Dobayt, aki valószínűleg bemutatta jól tanuló, tehetséges keresztfiát a főszerkesztőnek. Tény, hogy a fiatal Márkus Lászlónak 1904 áprilisától már A Hétben is megjelennek cikkei, ahol többnyire a Marco írói álnevet használja.

S ezzel véglegessé vált: Márkus Lászlót ezentúl már csak a művészet érdekelte.

Köszönetet mondunk Márkus László keresztlányának, Benedfyne Dobay Erzsébetnek és testvéreinek a családi levelek, fényképek, megőrzéséért, rendelkezésünkre bocsátásáért, valamint az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézetnek Márkus felől történelmi fényképeért.

**Színültig
színház**

S Ú G Ó

Havonta megjelenő színházi programmagazin
www.sugo.hu